

Identyfikacja ulic w siedemnasto- i osiemnastowiecznych księgach miejskich Pobiedzisk

The identification of street names in 17th and 18th centuries municipal
year books of the town of Pobiedziska

Andrzej Sieradzki

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, Polska;
e-mail: a.sier@amu.edu.pl

Abstract

A description of manners of the identification of streets in manuscript documents, which the 17th and 18th centuries municipal year books were, is the subject of the article. Three types of phrases were analysed: the phrases with a sentence determiner, the phrases with a determiner in the form of the prepositional phrase and the phrases with a determiner in the form of adjective. The essential aim of the research is to establish possible semantic structures which were the semantic sources in the process of deriving the nominal groups that have become the street names. The results of the research are as follow: 1. streets were identified almost exclusively (apart from two cases) by deriving the semantic locative relation; 2. most of the locative relations were derived from the proper names taken from beyond the city area as in the case of the town of Gniezno; 3. in few nominal groups the locative relations were derived from the proper names that were in use in the city area as in the case of the town of Pobiedziska.

Keywords: onomastics; street names; semantic derivation; nominal groups.

W dotychczasowych pracach onomastycznych identyfikacja ulic i placów budziła zainteresowanie tylko ze względu na odnoszące się do nich nazwy własne. Nazwy ulic stały się przedmiotem zainteresowań onomastów już w okresie międzywojennym (np. Jodłowski 1931; Malawski 1933; Rokicki 1925). Rozwój badań w tym zakresie nastąpił po zakończeniu wojny, kiedy to powstały liczne prace omawiające nazwy ulic i placów większych miast Polski¹. Ze względu na tematykę niniejszego artykułu wskażę tu tylko te opracowania, które dotyczą Wielkopolski. Ze zrozumiałych względów najdokładniej opisane zostały nazwy

¹ Zobacz bibliografię zawartą w: Handke 1998: 306–307. Ostatnio zainteresowanie budzą również nazwy ulic wsi (zob. Oronowicz-Kida 2014).

ulic poznańskich. Pierwsze szersze opracowanie na ten temat wyszło spod pióra historyka, Antoniego Gąsiorowskiego (1984). Wykorzystując dokumenty rękopiśmienne i drukowane, autor przedstawia nazwy ulic poświadczone w dokumentach od XIV do XX wieku. Główny nacisk kładzie na pokazanie „życia” poszczególnych nazw, ich trwania przez wieki i zmienności w czasie. Inny charakter ma artykuł Stanisława Mikołajczaka *O nazwach ulic Poznania* (1988). Autor prowadzi badania na materiale współczesnym, koncentrując się na wskazaniu typów poszczególnych nazw ulic. Charakter słownikowy oraz klasyfikujący ma opracowanie Józefa Chojnackiego (2008). W pracy badacz wykorzystuje wprawdzie materiał współczesny i historyczny (od XIV wieku), jednak przedmiotem dokładniejszych analiz czyni tylko materiał współczesny. Nazwy ulic gnieźnińskich stały się przedmiotem uwagi Elizy Grzelakowej (2006). Tu również podstawowym obiektem badań stały się nazwy współczesne. Materiał historyczny pojawia się sporadycznie. W żadnej ze wskazanych prac językoznawczych przedmiotem dokładniejszych badań nie uczyniono nazw historycznych, stanowią one tylko materiał ilustrujący ciągłość nazewnictwa danego wycinka przestrzeni miejskiej.

Obiektem analizy w niniejszym artykule są syntagmy składniowe służące w tekstach do identyfikowania ulic na terenie małego ośrodka miejskiego w XVII i XVIII wieku, jakim były Pobiedziska. Nie używam tu pojęcia *nazwa ulicy* z tego względu, że nawet te frazy, które odpowiadają współczesnym schematom nazewnictwom (typ: *ulica Gnieźnińska*), mają w tekstach charakter aktualny i występują równolegle z bardziej rozbudowanymi konstrukcjami syntaktycznymi, które są nie tyle ich parafrazami, co innym sposobem, bardziej analitycznym, wyrażenia tej samej treści lokalizującej. Aktualne odniesienia danej frazy² nie eliminują jej oczywiście z kategorii nazw ulic (do XIX wieku było to zjawisko powszechne – zob. np. Handke 1998; 2004). W odniesieniu do badanych tekstów trudno jednoznacznie jednak rozstrzygnąć, kiedy mamy do czynienia z nazwą, kiedy natomiast z kondensacją semantyczną wyrażaną przez frazy typu *ulica/droga do Gniezna*, *ulica/droga gnieźnińska*. Z całą pewnością można orzec nazwowy charakter tylko dla dwóch fraz: *ulica Ciasna, zwana ku jeziorku* oraz *ulica Królewska*. Pozostałe mogą w badanych tekstach mieć dwojaki charakter: nazwy i deskrypcji jednostkowej.

Z jednoznacznego kwalifikowania danej frazy zwalnia założony w niniejszym artykule cel prowadzonych analiz, mianowicie wskazanie: 1) możliwych struktur semantycznych, które leżały u podstaw derywowania wyrażen identyfikujących daną drogę/ulicę oraz 2) możliwych sposobów wyrażania poszczególnych struktur semantycznych.

Materiał do analiz pochodzi z ksiąg miejskich Pobiedzisk z XVII i połowy XVIII wieku (zob. Źródła). Większość przykładów wyekscerpowano z tekstów osiemnastowiecznych z przyczyn zrozumiałych – w tym czasie zapisywano po

² W literaturze onomastycznej mówi się w takim przypadku o motywacji realnoznaczeniowej (zob. np. Handke 2004: 90).

polsku znacznie więcej protokołów sądowych niż wcześniej. W artykule przytaczam cały zebrany materiał, wychodząc z założenia, że takie postępowanie, jak pisze Krystyna Kleszczowa, „nie tylko uwiarygodnia analizę, nie tylko umożliwia weryfikację, ale przede wszystkim otwiera możliwość odmiennej interpretacji” (2003: 16).

Jak wspomniałem wyżej, wszystkie syntagmy odnoszące się do ulic mają kształt rozmaicie zbudowanych grup nominalnych. Zgodnie z założeniami zaproponowanymi w gramatyce akademickiej (Topolińska red. 1984) przyjmuję, że grupa nominalna jest eksponentem określonej sytuacji z poziomu semantycznego, uporządkowanej w postaci relacji. U podstaw wszystkich grup nominalnych, stanowiących przedmiot badań w niniejszym artykule, leżą relacje lokalizujące. Ogólnie pojęte relacje lokalizujące dzielą się na dwa rodzaje: lokatywne (stacyjne) i kierunkowe (dynamiczne) (Lyons 1989: 296). U podstaw fraz syntaktycznych odnoszących się do ciągów komunikacyjnych leżą sytuacje lokatywne kierunkowe. Cechą charakterystyczną tego rodzaju relacji jest obecność w ich strukturze predykatu nazywającego ruch ukierunkowany, charakteryzowany jako ablatywny lub adlatywny. Podmiotem orzekania może w takiej relacji być zarówno obiekt ożywiony, jak i nieożywiony. Ze względu na zakres tematyczny artykułu w trakcie dalszych analiz biorę pod uwagę wyłącznie te relacje, w których pierwszy argument aktualizuje się w tekście w postaci rzeczowników *ulica*, *droga* oraz *ścieżka*. Rzeczowniki te, w analizowanym w niniejszym tekście typie grup nominalnych, pełnią zawsze funkcję członu konstytutywnego i jako takie wyrażają zawsze obiekt lokalizowany. Drugi argument, nazywający lokalizator, wyrażany jest przez człon determinujący frazy nominalnej. Poszczególne sytuacje semantyczne stanowiące podstawę derywacji fraz referujących ciągi komunikacyjne różnią się między sobą ze względu na sposób konceptualizacji podstawowej sytuacji ruchu oraz z uwagi na położenie obiektu lokalizującego.

Konceptualizacja sytuacji ruchu

W badanych tekstach spotykamy frazy, które zawierają w swoim składzie wyrażenie predykatowe odnoszące się do ruchu rzeczywistego oraz takie, które zawierają wprawdzie czasownik ruchu, ale na ruch żadnego obiektu nie wskazują.

Pierwszy typ reprezentują następujące przykłady:

– wiek XVII:

„przy drodze idąc do Biskupic” (11/220),

„dom, który leży [...] przy ulicy do Poznania idąc” (10/16),

„mielcuch leży z jedne strone ścieżki do jeziorka idący” (11/239),

„drogi do jeziorka miejskiego idący” (11/219),

„ogród, który leży nad przykopem podle uliczki, którą chodzą na przedmieścia” (11/166);

- wiek XVIII:
 - „gruntu [...] przy drodze jadący do jeziora” (16/122),
 - „przy drodze jadący do jeziora” (16/124),
 - „wedle drogi idący do Kostrzyna” [cf. „na lewy ręce idący do Pobiedzisk” (16/124)].

W powyższych syntagmach człony determinujące wprowadzone zostały do frazy na dwa sposoby: poprzez nominalizację składniową oraz nominalizację morfologiczną. Obecne w determinatorach wyrażenie predykatywne odnosi się do ruchu rzeczywistego, który wykonywany jest po lokalizowanym obiekcie w kierunku lokalizatora. Ruch ten ma zawsze ukierunkowanie adlatywne. Ujmowany jest jako trwający, bez wskazania punktu początkowego. Wykonawca ruchu ujmowany jest ogólnie jako człowiek. Tak sprofilowana sytuacja ruchu na płaszczyźnie tekstu wyrażana jest przez dwa czasowniki: *iść* oraz *jechać*.

Inna sytuacja komunikowana jest w syntagmach:

- wiek XVII:
 - „wedle drogi, która idzie ku mielcuchowi plebańskiemu” (12/34),
 - „podle drogi, która idzie ku jezioru” (11/72),
 - „między drogami, które idą do jeziora” (10/65),
 - „podle drogi, która idzie podle domu Jana Pszenicznego do jeziora” (11/56),
 - „podle drogi, która idzie do Gniezna” (10/24),
 - „z drugą stroną drogi, która wiedzie do Pomarzan” (11/321), „nad drogą królewską, która idzie do miasta rynku” (11/338);
- wiek XVIII:
 - „przy drodze, która się ciągnie do probostwa” (16/209),
 - „dom w uliczce ciągnącej się do jeziora” (16/167),
 - „przy drodze ciągnącej się do jeziora” (16/185),
 - „który dom stoi przy drodze, która się ciągnie do jeziora” (16/25),
 - „na rogu ulicy, która się ciągnie ku Poznaniowi” (16/93).

We frazach determinujących znajdują się czasowniki ruchu, ale całe frazy ruchu rzeczywistego nie wyrażają. Mamy tu do czynienia z sytuacją ujmowaną metaforycznie, gdzie osobowy wykonawca czynności zostaje zastąpiony przez wykonawcę nieosobowego³. W tekstach siedemnastowiecznych jako wykładnik

³ Na gruncie gramatyki kognitywnej w tego typu zdaniach mówi się o ruchu abstrakcyjnym albo o subiektywizacji (np. Taylor 2002: 619; Kardela 2006: 206–209). Obecność czasowników ruchu J.R. Taylor wyjaśnia następująco: „Mimo iż przykłady [...] desygnują sytuację statyczną, pojęcie ruchu nie jest w nich całkowicie nieobecne. Ruch ten ma jednak źródło nie w konceptualizowanym obiekcie (droga, ogrodzenie), lecz w sposobie jego konceptualizacji. Jest tak, jakby konceptualizator

predykatu regularnie występuje czasownik *iść*, raz pojawia się kauzatywny *wieść*. Żaden z tych czasowników nie został już w tej funkcji poświadczony w tekstach z osiemnastego wieku, gdzie regularny jest wieloznaczny czasownik *ciągnąć się*. Wprawdzie *Słownik polszczyzny XVI wieku* notuje jeszcze dla tego czasownika jako jedno ze znaczeń ‘iść, podążać, udawać się, kierować się’ (Mayenowa red. 1968: 431), Samuel Bogumił Linde przypisuje mu już jednak tylko sensy związane z rozciąganiem się w czasie i przestrzeni (1807: 284). We wszystkich opisanych wyżej przypadkach ruch (tak rzeczywisty, jak i ujmowany metaforycznie) jest ukierunkowany adlatywnie. Rozpoczęty w bliżej nieokreślonym punkcie kieruje się w stronę lokalizatora.

Poświadczone w tekstach przykłady zdają się dowodzić, że na badanym terenie w XVIII wieku nastąpiło przeinterpretowanie opisywanej sytuacji. Znaczenie metaforycznie ujmowanego ruchu zostaje zastąpione przez znaczenie rozciągłości przestrzennej. Warto zauważyć, że brak w badanych tekstach fraz opartych na czasowniku *biec* (typ: *droga biegnie do szkoły, droga przebiega przez las*), podstawowych dla współczesnego języka polskiego. W polszczyźnie współczesnej zaś niemożliwe są już frazy z czasownikiem *iść* wyrażającym ruch ujmowany metaforycznie oraz te, które nazywają ruch rzeczywisty po obiekcie lokalizowanym w kierunku lokalizatora, oparte na czasownikach *iść* i *jechać*.

Typy lokalizatorów

W badanych tekstach relacja lokalizująca kierunkowa odnoszona jest zawsze do sytuacji o parametrach *hic et nunc*. To usytuowanie „tu i teraz” implikuje położenie punktu widzenia. Lokalizacja obserwowana jest zawsze z wnętrza obszaru wyznaczonego przez sytuację mówienia. Obiekt lokalizujący może znajdować się na tym obszarze lub być znacznie od niego oddalony. Niezależnie od sytuacji rzeczywistej wspólną cechą wszystkich relacji kierunkowych jest znaczenie braku styczności obiektu lokalizowanego z lokalizatorem. Wszystkie wyrażające te relacje frazy komunikują jedynie ukierunkowanie na obiekt lokalizujący. Ten brak znaczenia styczności lokalizatora i obiektu lokalizowanego jest jednym z elementów różnicujących obydwie typy relacji lokalizujących: statycznej i kierunkowej. Niezależnie od relacji lokalizatora w stosunku do obszaru wyznaczonego przez sytuację mówienia musi być on zawsze wyznaczony. Sposób wyznaczania jest ściśle uzależniony od położenia lokalizatora w stosunku do tego obszaru. Jeśli oba aktanty sytuacji lokatywnej znajdują się na jednym obszarze, wyznaczanie ma charakter sytuacyjny lub onomazjologiczny, lokalizatory znajdujące się poza

skanował wzrokiem drogę od końca do końca stopniowo tworząc jej całościowy obraz” (2002: 619). W konstrukcjach tego rodzaju J.R. Taylor odrzuca znaczenie metaforyczne.

obszarem wspólnym mogą być wyznaczone wyłącznie onomazjologicznie, a więc poprzez nazwę własną. Sama relacja może być komunikowana przez konstrukcje z wyrażonym predykatem (zob. wyżej) albo przez grupy nominalne będące rezultatem kondensacji semantycznej wspomnianych konstrukcji. W zależności od stopnia kondensacji determinator ma postać prepozycjonalnej grupy nominalnej lub derywowanego przymiotnika. Niezależnie od skonfigurowania treści człon konstytutywny grupy imiennej wyraża zawsze obiekt lokalizowany, zaś determinator zaś jest wykładnikiem lokalizatora.

Frazy z lokalizatorem wewnątrz obszaru mówienia

Elementy przestrzeni wyznaczone są w badanych tekstach dwojako: sytuacyjnie albo przez deskrypcje określone. Pierwszy z typów wyznaczania możliwy jest, zgodnie z definicją, wyłącznie wówczas, gdy dany obiekt stanowi jedyny przykład swojej klasy na wyróżnionym obszarze. W wynotowanych frazach w funkcji lokalizującej poświadczone są następujące obiekty:

– wiek XVII:

jeziorko

„drogi do jeziorka miejskiego idący” (11/219),

„platea Ciasna ku jeziorkowi dicta” (11/302);

przedmieścia

„podle uliczki, którą chodzą na przedmieścia” (11/166);

mielcuch plebański

„wedle drogi, która idzie ku mielcuchowi plebańskiemu” (12/34);

Rogoszczyka młyn

„drogi tak nazwany do Rogoszczyka młyna” (10/27);

rynek miejski

„nad drogą królewską, która idzie do miasta rynku” (11/338);

targowisko

„plac leży podle drogi targowiskowy” (11/218);

– wiek XVIII:

jeziorko/jezioro

„w uliczce ciągnącej się do jeziorka” (16/167),

„przy drodze jadący do jeziora” (16/124);

probostwo

„przy drodze, która się ciągnie do probostwa” (16/209);

stodoła plebańska

„dom wedle drogi do stodoły plebański” (16/197),

„drogi ku stodole plebański” (16/175).

Przytoczone przykłady pokazują, że lokalizatorem wewnątrz obszaru wyznaczonego może zostać każdy wyróżniający się w przestrzeni obiekt. Ponieważ wszystkie one znajdują się blisko punktu widzenia, dlatego też ujmowane są jako punkt, niezależnie od tego, czy w rzeczywistości mają charakter obszaru (jezioro) czy bryły (stodoła). Przy czym elementem frazy, która może utrwalić się jako nazwa własna, mogą być wyłącznie nazwy tych obiektów, które mają szczególne znaczenie dla danej wspólnoty komunikacyjnej. W nazwie własnej może wystąpić forma z prepozycją (typ *ulica ku Jeziorkowi*), jak i forma z denominatorem przymiotnikowym (*ulica Targowiskowa*). Oba te typy składniowe poświadczane są z udziałem wyrażen lokatywnych tylko we frazach pochodzących z XVII wieku. Znaczenie kierunkowe we wszystkich frazach, z wyjątkiem tych, które mają determinator przymiotnikowy, komunikowane jest przez przyimki *do* i *ku*. W zebranym materiale zdecydowanie dominuje pierwszy z nich.

W badanych tekstach wyrażenie nazywające opisywany tu typ lokalizatora mogło pojawić się w konstrukcjach z determinatorem składniowym lub też z determinatorem w postaci propozycjonalnej grupy nominalnej. Te dwa sposoby wyrażania lokalizatora występują zarówno w wieku XVII, jak i w wieku XVIII. Tylko przez jedną konstrukcję poświadczony jest lokalizator wyrażony przez podstawę słowotwórczą determinatora przymiotnikowego. Zbyt mała liczba przykładów nie pozwala na wnioski uogólniające. Można jedynie stwierdzić, że materiał potwierdza istnienie technik nazwotwórczych z przywołaniem omawianego tu typu lokalizatora. Mała liczba konstrukcji syntetycznych, czyli takich, które mają determinator w postaci propozycjonalnej grupy nominalnej bądź przymiotnika, może wskazywać na niewielką popularność tej techniki identyfikowania ulic w pobiedziskiej wspólnocie komunikacyjnej. Problem wymaga jeszcze dokładniejszego przebadania (jeśli pozwoli na to zachowany materiał archiwalny).

Dziwi nieco brak w materiale odniesienia do ważnej w każdej społeczności budowli, którą jest kościół. W tym kontekście można by oczekiwać też obecności w grupach identyfikujących ulice obecności wyrażen odnoszących się do lokalizatora wyznaczonego onomazjologicznie, np. przez patrocinium (np. ul. *Świętosławska* < *Świętostanisławska*).

Frazy z lokalizatorem ujmowanym jako oddalony od miejsca mówienia

Jak już wspomniałem wyżej, lokalizator znajdujący się poza wyznaczonym obszarem ujmowany jest jako obszar i jako taki może być wyznaczony wyłącznie onomazjologicznie. W badanych tekstach jako lokalizatory zostały zanotowane:

– XVII wiek:

Biskupice

- „przy drodze idąc do Biskupic” (11/220),
- „nad drogą biskupską” (10/177),
- „na rolach przy biskupski drodze” (10/140),
- „przy biskupski drodze” (10/140);

Gniezno

- „podle drogi, która idzie do Gniezna” (10/24),
- „drogi gnieźnińskiej” (11/297, 232),
- „dom, który leży podle drogi gnieźniński” (10/45),
- „nad drogą gnieźnińską” (10/60),
- „gnieźniński drogi” (11/253),
- „drogi gnieźniński” (11/232),
- „nad drogą wielga gnieźnińską” (10/63);

Kostrzyn

- „nad wyrębą przy drodze kostrzyński” (11/227);

Pomarzany

- „drogi, która wiedzie do Pomarzan” (11/320),
- „dom wedle drogi pomarzański” (11/ 193, 283),
- „[drogi] pomarzański” (11/216),
- „podle drogi pomarzański” (11/45);

Poznań

- „dom, który leży [...] przy ulicy do Poznania idąc” (10/16),
- „ogrod wedle wielgi drogi poznański” (10/27);

Złotniki

- „podle drogi złotnicki” (11/61);

– XVIII wiek:

Czernice

- „domostwo w ulicy czernicki” (16/122);

Czarniejewo

- „w ulicy cierniewski” (16/62),
- „domostwo stoi w ulicy Czerniewski” (16/72),
- „przy ulicy czerniewski” (16/91),
- „domek jest w położeniu w ulicy czarniejewski” (16/201),
- „domostwo stoi w ulicy czarniejewski” (16/209),
- „w ulicy czarniejewski” (16/127, 128);

Gniezno

- „grunt między drogami ku Gnieznu” (16/170),
- „domostwo stoi między drogami gnieźnińskimi” (16/121),
- „domek ciągnie się klinem między drogami gnieźnińskimi” (16/60),
- „domostwo [...] nad drogą gnieźnińską” (16/189),
- „Gruntu w ulicy Gnizieński” (16/168),
- „przy drodze Gnieźniński” (16/74, 120),
- „budynek przy drodze gnieźniński wedle chlewa pana Koteckiego” (16/113);

Kostrzyn

- „wedle drogi idący do Kostrzyna” (16/124),
- „przedanie domostwa w ulicy kostrzyński” (16/132),
- „ogrody [...] przy drodze kostrzyński stary” (16/191),
- „dom ten [...] jest w ulicy kostrzyński” (16/210),
- „w ulicy kostrzyński” (16/132),
- „przedanie domostwa w ulicy kostrzyński” (16/137),
- „dom, który stoi przy ulicy kostrzyński” (16/25);

Pomarzany

- „ogrod leży przy drodze Pomarzański wedle ogroda Tomasza Portalika” (16/100),
- „przy drodze pomarzański” (16/121);

Poznań

- „ulicy, która ciągnie się ku Poznaniowi” (16/ 37),
- „domostwo stoi w rynku na rogu przy ulicy Poznański” (16/150),
- „dom w ulicy Poznański” (16/135);

Swarzędz

- „przy drodze stary swarzędzki” (16/125);

Skoki

- „na ulicy skockiej” (16/126),
- „w ulicy skocki” (16/90).

Wybór obiektu lokalizującego był prawdopodobnie związany z konkretną sytuacją komunikacyjną. Ten sam ciąg komunikacyjny mógł być nazwany poprzez ukierunkowanie na dwa różne lokalizatory. Na taki sposób identyfikacji zdaje się wskazywać równoczesne występowanie ulic *Biskupskiej* oraz *Poznańskiej*. Obydwa przywołane lokalizatory leżą na tej samej trasie. Możliwa była też sytuacja odwrotna: dwa ciągi komunikacyjne nazywano poprzez zrelatywizowanie do tego samego obiektu lokalizującego, np. *drogi gnieźnieńskie*. Być może w takiej sytuacji wprowadzano dodatkowy element rozróżniający jedną z dróg, jak ma to miejsce we frazie *droga wielga Gnieźnieńska* czy *droga kostrzyńska stara* i *droga stara swarzędzka*.

Warto zaznaczyć, że w zebranych materiale w dwóch przypadkach poświadczony został inny sposób identyfikacji ulicy niż przez relację lokalizującą kierunkową, mianowicie poprzez akt orzekania cechy charakteryzującej dany obiekt. Raz jest to cecha wskazująca na szerokość ulicy: *platea Ciasna ku jeziorowi dicta* (11/302), drugi raz na status miasta Pobiedziska (miasto królewskie): *nad drogą królewską, która idzie do miasta rynku* (11/338). W obu przypadkach jednak oprócz nazwy podstawowej występuje dodatkowo wyrażenie (w pierwszym przypadku wskazane jako druga funkcjonująca nazwa) identyfikujące poprzez relację lokatywną.

Podsumowanie

Analiza zebranego materiału pokazała, że w opisywanej wspólnocie komunikacyjnej Pobiedzisk XVII i XVIII wieku ulice identyfikowane były niemal wyłącznie (poza dwoma przypadkami) przez przywołanie relacji lokatywnej. Podstawę derywacji fraz identyfikujących poszczególne ciągi komunikacyjne stanowiły dwa typy sytuacji: z ruchem rzeczywistym i ruchem ujmowanym metaforycznie. W obydwu przypadkach rzadko występuje lokalizator związany z obszarem wyznaczonym przez sytuację mówienia. Już od XVII wieku dominują lokalizatory ujmowane jako obszar, znajdujące się z dala od obszaru, na którym znajduje się lokalizowany obiekt. Pierwszy typ lokalizatora występuje niezwykle rzadko we frazach, które powstały w efekcie kondensacji semantycznej. Przez pojedyncze przypadki poświadczane są frazy z propozycjonalną grupą nominalną w funkcji determinatora, raz z pełniącym tę funkcję przymiotnikiem. Inaczej wygląda sytuacja w przypadku lokalizatorów odległych od obszaru mówienia. Te już od XVII wieku niemal bezwyjątkowo wyrażane są przez podstawę przymiotnika pełniącego rolę determinatora w grupie nominalnej.

Brak w badanych tekstach sytuacji odwrotnej, w której rolę lokalizatora pełni ulica w stosunku do znajdującego się przy niej obiektu. W tej sytuacji droga/ulica ujmowana jest nie dynamicznie, a statycznie, jako wycinek przestrzeni, lokalizowany zaś obiekt jako znajdujący się na obszarze przez nią wyznaczonym (por. dzisiejsze: ul. *Szkolna* 'ulica, przy której jest szkoła, a nie która prowadzi do szkoły').

ŹRÓDŁA

I/10 – Księga radziecka, zapiski z lat 1595–1736.

I/11 – Księga radziecka, zapiski z lat 1596–1636.

I/12 – Księga radziecka, zapiski z lat 1611–1617.

I/16 – Księga radziecka, zapiski z lat 1758–1772.

BIBLIOGRAFIA

Chojnacki J., 2008, *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych (ulic, alei, placów, mostów itp.)*, w: *Nazewnictwo geograficzne Poznania*, red. Z. Zagórski, Poznań, s. 427–540.

Gąsiorowski A., 1984, *Nazwy poznańskich ulic. Przemiany i trwanie: wiek XIV–XX*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 3–4, s. 23–64.

Grzelakowa E., 2006, *Grzybowo, Cierpięgi, Kareja... Historia ukryta w nazwach*, Gniezno.

Handke K., 1998, *Nazewnictwo miejskie*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków, s. 283–308.

Handke K., 2004, *Nazewnictwo miejskie – składnik edukacji społecznej*, w: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice, s. 89–97.

Jodłowski J., 1931, *Ulice grodzieńskie w świetle historii i topologii*, Grodno.

Kardela H., 2006, *Metodologia językoznawstwa kognitywnego*, w: *Metodologie językoznawstwa. Podstawy teoretyczne*, red. P. Stalmaszczyk, Łódź, s. 196–233.

Kleszczowa K., 2003, *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Katowice.

Linde S.B., 1807, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa.

Lyons J., 1989, *Semantyka*, t. 2, przeł. A. Weinsberg, Warszawa.

Małowski Z., 1933, *Objaśnienia nazw ulic i placów Bydgoszczy*, Bydgoszcz.

Mayenowa M.R. (red.), 1968, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 3, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Mikołajczak S., 1988, *O nazwach ulic Poznania*, w: *Język zwierciadłem kultury, czyli nasza codzienna polszczyzna*, red. H. Zgólkowa, Poznań, s. 110–131.

Oronowicz-Kida E., 2014, *Oficjalne nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim. Studium językowo-kulturowe*, Rzeszów.

Rokicki C., 1925, *Nazwy ulic w miastach polskich*, „Ziemia”, nr 10, s. 64–68.

Taylor J.R., 2002, *Gramatyka kognitywna*, Kraków.

Topolińska Z. (red.), 1984, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa.